

Er dansk tegnsprog et truet sprog?

De fleste af os forbinder udtrykket *truet art* med særlige padder, orkideer og mere iøjnefaldende arter som sneleoparden. Men mange af jordens godt 6.000 sprog er også truet; pessimister forventer at omkring 50 % af jordens sprog vil være uddøde ved næste århundredskifte. Det er imidlertid sværere at mobilisere offentlighedens interesse for denne kendsgerning end for en truet løvfrø, selv om sprogdød kan have lige så store eller større menneskelige omkostninger.

Sprogdød sker sjældent uden at nogen lider under at miste deres sproglige og kulturelle identitet, og vi mister alle noget når et fænomen der er blevet til ved menneskelig skaberkraft, går tabt. Evans og Levinson (2009) skønner at der har eksisteret op imod en halv million sprog på kloden; det er altså allerede så som så med den sproglige diversitet og grundlaget for at bedømme spændvidden i den menneskelige sproglige kreativitet. Dermed risikerer vi at fremsætte tvivlsomme påstande om hvad der er muligt i noget af det mest fundamentale for mennesker: vores vigtigste kommunikationsmiddel.

Først inden for de seneste 50 år er lingvister begyndt at inddrage døves tegnsprog i teorier om sproglig mangfoldighed og universalitet. Der er i øjeblikket registreret 138 forskellige sprog i sprogfamilien *Deaf sign language* i Ethnologue's registrant over verdens sprog. Men samtidig med denne anerkendelse af tegnsprog er der sket det at sprogene i stigende grad er truede, især i de industrialiserede lande. I dag optræder dansk tegnsprog med klassifikationen *vulnerable* på fx *University of Central Lancshires* oversigt over verdens tegnsprog, en oversigt som forventes at indgå i Unescos klassifikation af verdens sprog efter vitalitetsstatus.

Unesco bruger ni kriterier til at vurdere sprogs vitalitet, og i forhold til adskillige af disse kriterier står dansk tegnsprog stærkt eller

ELISABETH ENGBERG-PEDERSEN

Professor i anvendt lingvistik
dr.phil., cand.mag. i lingvistik og dansk
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet
eep@hum.ku.dk

rimeligt stærkt. Det drejer sig bl.a. om sprogsamfundets egen holdning til sproget, hvor mange forskellige domæner sproget bruges i, arten og kvaliteten af dokumentationen af sproget (se fx *Ordbog over Dansk Tegnsprog*) og det offentliges holdninger til og politik over for sproget. Danske døve er over de sidste ca. 60 år blevet mere og mere bevidste om dansk tegnsprog som en bærer af deres kultur og identitet (se fx Bergmann 2015); dansk tegnsprog har altså en høj status blandt brugerne. Samtidig er sproget blevet støttet af staten gennem bl.a. oprettelse af en uddannelse til tegnsprogstolk i 1986 og udarbejdelse af en undervisningsvejledning for tegnsprog som fag i folkeskolen for elever med høretab i 1991. Døve har i dag ret til tolk under uddannelse, ved afhøring af politiet og i et vist omfang i forbindelse med arbejde, foreningsliv, sociale aktiviteter m.m. Senest er der i 2014 vedtaget en ændring af loven for Dansk Sprognævn gennem tilføjelse af et nyt kapitel om Dansk Tegnsprogråd, hvis opgave det er »at udarbejde principper og retningslinjer for arbejdet med at følge og dokumentere det danske tegnsprog og at give råd og oplysninger om dansk tegnsprog« (Lov om ændring af Lov om Dansk Sprognævn).

Dansk tegnsprog har hele tiden stået svagt i forhold til et af Unescos vitalitetskriterier, nemlig antallet af brugere inden for populationen. Det har altid været svært at vurdere hvor mange primærbrugere af dansk tegnsprog der er. Skønnet varierer fra 3.000 til 5.000, men dertil kommer et antal hørende familiemedlemmer og professionelle for hvem dansk tegnsprog er helt centralt i omgangen med døve. Det er selvfølgelig et meget lille antal ud af den danske befolkning, men denne skævhed har ikke i sig selv betydet noget for dansk tegnsprogs vitalitet fordi sproget er så nødvendigt for og positivt vurderet af brugerne. I perioden 1970-2005 oplevede dansk tegnsprog en stærk opblomstring med den øgede bevidsthed om det som identitets- og kulturbærer for døve, og i den periode ændrede det relative forhold mellem tegnsprogsbrugere og dansktalende sig ikke. Det afgørende kriterium blandt Unescos ni kriterier for sprogitalitet er derimod kriteriet *intergenerational language transmission*, dvs. videreførelsen af sproget fra en generation til den næste.

Dansk tegnsprog og andre tegnsprog i sprogfamilien døves tegnsprog er opstået hvor døve er kommet sammen i et tilstrækkeligt stort antal. I de fleste lande er det i døveskoler, som er blevet oprettet fra sidste halvdel af 1700-tallet og frem. I Danmark blev den første døveskole oprettet ved kongelig forordning i 1807, altså syv år før indførelsen af den generelle undervisningspligt. Inden da har der uden tvivl været brugt en form for tegnkommunikation i familier med flere generationer af døve eller med flere døve søskende. Castberg som stiftede den første døveskole, taler om nødvendigheden af at bygge

på, men også udbygge elevernes »naturlige Sprog, Tegnsproget«, som han mener overgår stavning ved hjælp af et håndalfabet »i Udtryk og Liv« (Castberg 1811: 9). Castberg så klart at tegnsprog var uafhængigt af dansk, men også at der var behov for standardisering og udbygning for at sproget kunne fungere som undervisningssprog.

Døveskolerne bidrog altså til standardiseringen og udviklingen af dansk tegnsprog, og hovedparten af eleverne lærte først et egentligt sprog, nemlig dansk tegnsprog, når de startede på skolerne. En lille gruppe blandt døve har selv døve forældre eller ældre døve søskende, og gennem dem udvikledes sproget også fra en generation til den næste da denne gruppe som de eneste fik mulighed for at tilegne sig sproget fra fødslen. Fra midten af 1970'erne begyndte hørende forældre imidlertid at deltage i tegnsprogskurser så snart det blev konstateret at deres barn var døvt. De hørende forældres brug af tegnsprog og tegnsprogskyndigt personale i vuggestuer og børnehaver forbedrede døve børns muligheder for tidlig sprogtilegnelse. Men det er på dette punkt at videreførelsen af tegnsprog i de industrialiserede lande adskiller sig radikalt fra videreførelsen af andre sprog mellem generationer: De fleste døve børn tilegner sig – i hvert fald i starten – tegnsprog fra personer som bruger sproget som et sent tillært fremmedsprog. I enkelte områder af verden findes der dog så store koncentrationer af døve pga. arvelig døvhed at mange, ikke bare døve, bruger et tegnsprog i dagligdagen, et såkaldt *village sign language* (University of Central Lancashire). Her har døve børn i større grad mulighed for tidlig tilegnelse af et tegnsprog fra voksne førstesprogstalende. Men i de fleste tilfælde er videreførelsen fra en generation til den næste altså afhængig af institutioner, især døveskoler.

Derfor skete der en radikal ændring i videreførelsen af dansk tegnsprog da man fra starten af dette årtusinde begyndte at forsyne så godt som alle døve børn med *cochlear implant* kort efter fødslen. Et *cochlear implant* er en type høreapparat der består af en mikrofon forbundet med en computer indopereret under huden bag øret. Computeren sender lydindtrykket til en elektrode som erstatter sansehårene i sneglen, og herfra sendes lyden videre gennem hørenerven til hjernen (Høreforeningen). Et cochlear implant (CI) fungerer altså på trods af eventuelle skader i det indre øre modsat et gammeldags – ydre – høreapparat. Desuden er lydindtrykket forbedret sammenlignet med gammeldags høreapparater. Derfor opnår mange døve børn så god en høreelse gennem et CI at forældrene ikke længere tilbydes tegnsprogsundervisning i Danmark. Omfattende undersøgelser har dog vist at de færreste døve børn med CI har et alderssvarende dansk talesprog (Percy-Smith et al. 2013).

Fra en stærk opblomstring af dansk tegnsprog i slutningen af 1900-tallet skiftede sprogets status altså til *vulnerable*. I 2009 lavede Capacent en udredning af det fremtidige behov for tegnsprogstolkning på baggrund af det hidtidige tolkeforbrug, den øgede adgang til tolkebistand i sociale sammenhænge og en vurdering af behovet for tolkning når det største tolkeområde, nemlig uddannelsestolkning, kunne forventes at blive indskrænket pga. CI. Prognosen var at tolkebehovet ville toppe i 2018 og derefter falde.

Der er imidlertid stadig en solid gruppe af døve som bruger dansk tegnsprog i dagligdagen, på deres arbejde og i kontakt med det offentlige og civilsamfundet i øvrigt, og det vil der fortsat være i mange år fremover. Desuden ved vi ikke hvor mange døve børn der fremover vil være afhængige af tegnsprog eller en eller anden form for tegnbaseret kommunikation fordi de enten ikke har fuldt udbytte af CI eller slet ikke kan bruge CI, fx hvis de er født uden hørenerve. Endelig er dansk tegnsprog en vigtig del af den danske kulturarv og bidrager til at belyse den sproglige diversitet i verden. Der er altså al mulig grund til fortsat at dokumentere og analysere dansk tegnsprog.

Litteratur

- Bergmann, A. (2015). *Tegnsprog – hvorfor ikke?* København: Danske Døves Landsforbund.
- Capacent Epinion (2009). *Udredning af tolkeområdet Kortlægning af tolkning til døve, hørchæmmede, døvblevne og døvblinde i Danmark*.
- Castberg, P. A. (1811). *Om Tegn- eller Gebærde-Sproget med Hensyn til dets Brug af Døvstumme og dets Anvendelighed ved deres Undervisning: Tredie Hefte*. København.
- Ethnologue: Languages of the World* (<https://www.ethnologue.com/browse/families>) (hentet 26.12. 2015).
- Evans, N., & Levinson, N. C. (2009). The myth of language universals: language diversity and its importance for cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences*, 32, 429-492.
- Høreforeningen (https://hoeforeningen.dk/hoereproblemer/cochlear-implant/copy_of_cochlear-implant) (hentet 26.12. 2015).
- Lov om ændring af lov om Dansk Sprognævn*. 2014. Kulturministeriet, j.nr. 2014-008408.
- Ordbog over Dansk Tegnsprog* (<http://www.tegnsprog.dk>) (hentet 26.12. 2015).
- Percy-Smith, L., Busch, G., Sandahl, M., Nissen, L., Josvassen, J. L., Lange, T., Rusch, E., & Cayé-Thomasen, P. (2013). Language understanding and vocabulary of early cochlear implanted children. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 77, 184-188.
- Unesco: *Endangered languages* (<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/language-vitality/>) (hentet 26.12. 2015).
- University of Central Lancashire (http://www.uclan.ac.uk/research/explore/projects/sign_languages_in_unesco_atlas_of_world_languages_in_danger.php) (http://www.uclan.ac.uk/research/explore/projects/endangered_sign_languages_village_communities.php) (hentet 26.12. 2015).